

Araştırma Makalesi / Research Article

**DOKTRİN VE TAHKİM KARARLARI BAĞLAMINDA YABANCI
YATIRIMLARIN KAMULAŞTIRILMASI HAKKINDA BİR
DEĞERLENDİRME**

Ekrem Batuhan AKÇAY*

Öz

Kamulaştırma, piyasa ekonomilerinin en temel unsurlarından biri olan özel mülkiyete kamu gücü kullanılmak ve karşılığı ödenmek suretiyle yapılan bir müdahaledir. Mülkiyet hakkının bireyin temel hak ve özgürlüklerinden biri olmasının yanı sıra özellikle uluslararası yatırım uyumsuzlukları bağlamında da kamulaştırma uygulamalarının önemli bir yer tuttuğu gözlemlenebilmektedir. Özellikle yabancı yatırımların yatırımcının tabi olduğu devletin ulusal ekonomisine yaptığı katkı dikkate alındığında, devletlerin diğer ülkelerde yatırım yapan yatırımcılarını koruma güdüsü içerisinde girmesi doğaldır. Bu kapsamda devletler arasında pek çok ikili ve çok taraflı yatırım anlaşmaları akdedilmiş ve bu anlaşmalarda yatırımcının yatırımlarına hangi durumlarda el atılabileceğine dair genel düzenlemelere yer verilmiştir. Kamulaştırma işleminin hukuka uygunluğu, ülkeler arasındaki çift taraflı veya çok taraflı anlaşmalar, hukukun genel ilkeleri ve kamulaştırmayı gerçekleştiren devletin iç hukukuna göre belirlenmektedir. Öte yandan günümüzde, doğrudan doğruya kamulaştırma usulüne dayanılarak yapılan kamulaştırma işlemlerinin yerini büyük ölçüde dolaylı kamulaştırma olarak adlandırılan işlemler almıştır. Dolaylı kamulaştırma kavramı, devletlerin iç kanunlarına uygun bir kamulaştırma usulünün yürütülmemesinin veya doğrudan doğruya bir el atmanın söz konusu olmamasına karşın yabancı yatırımcının yatırımları üzerinde kamulaştırmaya benzer sonuçlar doğuran işlemleri veya düzenlemeleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Uluslararası mahkeme kararları incelendiğinde, söz konusu uygulamaların da kamulaştırma olarak değerlendirildiği ve bu husus dikkate alınarak karar verildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, devletlerin kendi ülkesi içerisinde egemenlik haklarından kaynaklanan düzenleme yetkileri olduğunu inkar etmek mümkün değildir. Bu sebeple, ev sahibi

* Avukat, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, batuhanakcay@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8368-9576

devlet tarafından yapılan düzenlemenin hangi durumlarda düzenleme işlemi ve hangi durumlarda ise dolaylı kamulaştırma teşkil ettiğinin tespiti büyük önem arz etmektedir. İşbu çalışmada kamulaştırma kavramı Türk hukuku ve uluslararası yatırım hukuku kapsamında ele alınmış, hakem kararları ile doktrinde yer alan görüşler doğrultusunda devlet tasarruflarının hangi şartlarda kamulaştırma olarak değerlendirildiği ve söz konusu tasarrufların hukuka uygunluğu için aranan şartlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Yatırım, Kamulaştırma, Doğrudan Kamulaştırma, Dolaylı Kamulaştırma.

EXPROPRIATION AND ITS COMPLIANCE TO LAW IN THE FOREIGN INVESTMENT CONTEXT

ABSTRACT

Expropriation is an intervention to one of the most fundamental elements of market economies, private property, by using public force in return of the true value of the property. . Aside from property being a fundamental right of an individual, expropriation practices have an important place especially in the context of international investment disputes. Considering the contribution of foreign investments to the national economy of the state which the investor is subject to, it is natural for states to have an incentive to protect their investors who invest in other countries. For the sake of protection of foreign investment, many bilateral or multilateral investment agreements have been signed between states and these agreements contain general regulations on the conditions for the compliance of expropriation to law. The legality of the expropriation depends on the bilateral or multilateral agreements between countries, the general principles of law and the domestic law of the host state. On the other hand, today, direct expropriation has largely been replaced by transactions so-called indirect expropriation. With indirect expropriation, although no expropriation proceedings have been carried out pursuant to the local law and the assets are seized by the government directly, certain arrangements and transaction are conducted resulting in similar consequences. In the international court and tribunal decision, it can be seen that the aforementioned practices are also considered as expropriation. On the other hand, it is not possible to deny that states have regulatory powers arising from their sovereign rights within their own country. For this reason, it is of great importance to determine in which cases the transactions made by the host state constitute a regulation and in which cases they constitute indirect expropriation. In this study, the concept of expropriation is discussed in terms of Turkish and international investment law. An evaluation is made regarding on what conditions a state proceeding can be considered as expropriation and the conditions of legality of these transactions in the light of tribunal decisions and the doctrine.

Keywords: Foreign Investment, Expropriation, Direct Expropriation, Indirect Expropriation.

GİRİŞ

Piyasa ekonomilerinin en temel unsurlarından biri şüphesiz ki özel mülkiyettir. Mevcut hukuk düzenlerinin pek çoğunda, özel mülkiyet korunmakla birlikte, üstün kamu yararının gerektirdiği hallerde devletin özel mülkiyete müdahale etme yetkisi tanındığı görülebilmektedir. Kamulaştırma, millileştirme veya devletleştirme gibi işlemler sonrası özel mülkiyete tabi bir mal idarenin tasarrufu altına geçmekte veya söz konusu mal üzerindeki özel mülkiyet sınırlandırılmaktadır (Göğür, 1969: 166). Bununla birlikte, idare tarafından el konacak olan malın yabancıya ait olması durumunda, söz konusu işlem uluslararası bir nitelik kazanmaktadır. Bu husus, devletin kendi ülkesi sınırları içerisindeki yatırımlar üzerindeki egemenlik yetkisinin sınırlarına ilişkin doktrinde çeşitli fikirlerin doğmasına yol açmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine doğru Rusya'da Sovyet rejiminin yönetime geçmesi sonrası gerçekleşen devletleştirme uygulamaları ile İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sömürgecilik sonrası bağımsızlık kazanan devletlerin gerçekleştirdiği millileştirme faaliyetleri bu kapsamdaki çalışmaları gündeme getiren olaylardan olmuştur.

Mülkiyet hakkına ağır bir müdahale teşkil etmesi ve yatırımcının yabancı ülkedeki yatırımının tamamının kaybına yol açma ihtimalinin mevcut bulunması sebebi ile kamulaştırma, pek çok hakem kararına konu olmuştur. Bu sebeple, kamulaştırmanın hangi şartlar altında hukuka uygun bir işlem olarak kabul edileceğine ilişkin bir değerlendirme, hem yatırımcı hem de devlet açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Türk ve uluslararası yatırım hukuku kapsamında kamulaştırma kavramı ve söz konusu işlemlerin hukuka uygunluk şartları ele alınmakta, özellikle devletin egemenliğinden kaynaklanan düzenleme yetkisinin yabancı yatırımlar üzerindeki sınırlarına yönelik olarak hakem kararları ve doktrinde yer alan görüşler doğrultusunda bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak kamulaştırma kavramı Türk hukuku bakımından incelenmiş, ardından hakem kararları ve doktrin ışığında yabancı yatırımların kamulaştırılmasının hukuka uygunluğu ile devletin yönetim yetkisine ilişkin hususlar ele alınmıştır.

1. KAMULAŞTIRMA KAVRAMI VE TÜRK HUKUKUNDAKİ YERİ

1.1 Kamulaştırma Kavramı

Kamulaştırma Türk hukukunda, taşınmaz malın sahibinin rızası aranmaksızın, devletin karşılığını peşin veya eşit taksitler halinde ödemek şartıyla, kamu yararına, özel mülkiyeti sona erdirdiği veya özel mülkiyete tabi taşınmaz üzerinde irtifak hakkı tesis ettiği işlem olarak tanımlanabilmektedir (Gözübüyük ve Tan, 2019: 962; Akyılmaz, Sezginer ve Kaya, 2019:611; Akıncı 2019: 2169 vd.). Kamulaştırma kavramı Türk hukukunda, yalnızca taşınmazlar bakımından geçerli bir doğrudan kamulaştırma yoluna karşılık gelmektedir. Uluslararası yatırım hukuku perspektifinden ise, kamulaştırma kavramı aşağıda açıklanacağı üzere, yabancı bir yatırımcının ülkedeki yatırımları üzerindeki haklarının kaldırılması veya sınırlandırılması anlamında ve Türk hukukundaki kamulaştırma kavramından farklı olarak yatırım üzerindeki haklara ilişkin her türlü sınırlamayı içerisine alacak şekilde kullanılmaktadır. (Bozkurt ve Dost, 2005: 6) Doktrinde kamulaştırma kavramının genellikle doğrudan kamulaştırma ve dolaylı kamulaştırma olmak üzere iki başlık altında incelendiği görülmektedir. (Bozkurt ve Dost, 2005; Baklacı, 2008: 9; Albayrak, 2018: 45-46; İste, 2013: 61 vd.)

Doğrudan kamulaştırma kavramı ile yatırıma veya malvarlığına doğrudan doğruya hukuka uygun veya hukuka aykırı bir şekilde el atılması ifade edilmektedir. (İste, 2013:61; Baklacı, 2008:9; Albayrak, 2018:46) Dolaylı kamulaştırma ise, en geniş tanımı ile doğrudan el atma olmaksızın, yatırım üzerindeki hakların çeşitli işlemlerle veya düzenlemelerle sınırlandırılmasını ifade etmektedir. Söz konusu sınırlama tek bir işlem sonucunda gerçekleşebileceği gibi, yatırım üzerindeki hakların birden fazla işlemle ve uzun bir süreye yayılmış şekilde sınırlandırılması da söz konusu olabilmektedir. Doğrudan el atma olmaksızın uzun süreye yayılmış işlemlerle kamulaştırma sonucunun gerçekleştirilmesi, sinsî kamulaştırma (creeping expropriation) olarak adlandırılmaktadır. (Bozkurt ve Dost, 2005; Baklacı, 2008:9; Fortier ve Drymer, 2004: 293)

1.2. Uluslararası Hukukta Devletin Kamulaştırma Yetkisi

Devletin, kamu yararının gerektirdiği hallerde özel mülkiyete müdahalede bulunabilme yetkisi, genellikle devletin egemenlik hakları dahilinde kabul edilmektedir (Baklacı, 2008: 2). Gerçekten de kamulaştırma konusu malvarlığının

bulunduğu ülke, egemenlik hakkını kullanarak ülke sınırları içerisinde dilediği değişikliği yapma hakkına sahiptir (İste, 2013: 32). Ancak kamulaştırmanın hukuka uygun kabul edilebilmesi için, belirli şartların sağlanması gerekmektedir. Aşağıda ele alınan bu şartlar yerine getirilerekve usulüne uygun olarak yapılan bir kamulaştırma işlemi, Türk hukukunda olduğu gibi uluslararası yatırım hukukunda da hukuka uygun nitelikte kabul edilmektedir (Nalçacıoğlu Erden, 2015: 11).

Kamulaştırmanın, uluslararası hukuka uygun kabul edilebilmesi için belirli şartları sağlanması gerektiği fikri, ilk defa Meksika hükümetinin yabancı yatırımları kamulaştırmaya başlaması sonrasında Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Cordell Hull tarafından ileri sürülmüştür. Hull'a göre kamulaştırma işlemi veya fiili; ayrımcı olmamalı, kamu yararı amacı taşınmalı ve kamulaştırılan malvarlığı değerleri karşılığında haklı bir tazminat yatırımcıya ödenmelidir (İste, 2013: 32). Kamulaştırılan malvarlığı karşısında yatırımcının tazmini yükümlülüğü uluslararası hukukta genellikle kamulaştırmanın hukuka uygunluğu için zorunlu bir unsur olarak kabul edilmektedir. Doktrinde söz konusu zorunluluğun, uluslararası hukuktaki "*minimum standard of treatment*" ilkesi gereği, yatırımcının tabiiyetinde bulunduğu ülke ile ev sahibi ülke arasında herhangi bir iki veya çok taraflı anlaşma bulunmasa dahi geçerli olduğu ileri sürülmektedir (Francioni, 1975: 262).

Kamulaştırmaya ilişkin olarak yazılı ilk uluslararası belge, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1962 tarihli Devletlerin Doğal Kaynaklar üzerinde Sürekli Egemenlik Hakları kararıdır (Baklaci, 2008: 6). Kararda, kamulaştırmanın kamu yararı, milli menfaat veya milli güvenlik gibi meşru sebeplere dayanması ve kamulaştırılan malvarlığı karşılığında uygun bir tazminatın ödenmesi gerektiği belirtilmektedir (Umozurike, 1970: 82 vd.).

Öte yandan, yabancı yatırımların kamulaştırılmasına ilişkin hususların pek çok iki taraflı yatırım anlaşmalarında ve çok taraflı anlaşmalarda düzenlendiği görülmektedir. Söz konusu ikili anlaşmalar, kamulaştırmanın hukuka uygunluğu hususunda önemli bir kaynak teşkil etmektedir.(Baklaci, 2008: 2 vd.)

1.3. Türk Hukukunda Kamulaştırma Usulü

Mülkiyet hakkı, Anayasa'nın 35. maddesinde düzenlenmiş ve madde metnindekişilerin mülkiyet ve miras hakları güvenceye alınmıştır. Madde hükmüne göre bu haklar, yalnızca kamu yararı amacıyla kanunla sınırlandırılabilir.

Anayasa'nın 46. maddesinde ise devlet ve kamu tüzel kişilerine, özel mülkiyete tabi taşınmaz malların tamamı veya bir kısmını, kamu yararının gerektirmesi halinde gerçek değerleri karşılığında kamulaştırma ve üzerlerinde idarî irtifak kurma hususunda yetki tanınmıştır. Madde hükmünde ayrıca Türk hukuku bakımından kamulaştırmanın genel ilkeleri ortaya konmuş ve ortaya konan bu ilkeler doğrultusunda 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu (Kamulaştırma Kanunu) ile kamulaştırmaya ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir.

Anayasa'nın 46. maddesi gereği kamulaştırma ancak devlet tüzel kişiliği veya bir başka kamu kurumu tarafından ve yalnızca kamu yararını gerçekleştirme amacıyla, karşılığının kural olarak peşin ödenmesi sureti ile yapılabilmektedir (Gözübüyük ve Tan, 2019: 962 vd.; Akyılmaz ve vd. 2019: 612; Akıncı 2019: 2169 vd.). Peşin ödeme kural olmakla birlikte madde hükmünde açıkça sayılan bazı hallerde ödemenin eşit taksitlere bölünmesine imkan tanınmıştır. Anayasa'nın 46. maddesi uyarınca, tarım reformunun uygulanması, yeni ormanların yetiştirilmesi, büyük ölçekli iskân, enerji ve sulama projelerinin gerçekleştirilmesi, kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerinin ödenmesi taksitlendirilebilmektedir.

Kamulaştırma işleminin idari aşama ve yargısal aşama olarak iki aşama şeklinde incelenmesi mümkündür (Akyılmaz ve vd. 2019: 612 vd. Akıncı 2019: 2187 vd.). İlk aşama olan idari aşamada idare, kamulaştırma işlemi için taşınmazın malikine ödenecek bedele yönelik olarak ödenek tahsis eder, kamu yararı kararı alır, kamulaştırma işlemine konu olacak taşınmazı belirler, kamulaştırma yönünde karar alır ve son olarak satın alma usulünün uygulanmasını dener (Gözübüyük ve Tan, 2019: 967 vd.). İdarenin taşınmazı devralma yolundaki isteğini belirten yazının tebliğinden itibaren malik veya temsilcisinin on beş gün içerisinde taşınmaz malı pazarlık veya trampa ile devretme isteği ile idareye başvurmaması halinde; idare tarafından, taşınmazın idare adına tescili kararı verilmesi için asliye hukuk mahkemesine başvurulması gerekmektedir. İdare tarafından bu başvurunun yapılması halinde, taşınmaz sahibine yapılan tebligat üzerine taşınmaz sahibi kamulaştırma işleminin iptali için otuz gün içerisinde idari yargıda dava açabilmektedir. İdare tarafından asliye hukuk mahkemesine başvurulmasından sonra taraflar arasında bedelin tespit edilememesi halinde, bedel mahkemece tespit edilir ve kamulaştırma bedelinin ödenmesi ile taşınmazın idare adına tesciline karar verilir. (Akıncı 2019: 2207 vd.)

1.4. Türk Hukukunda Devletleştirme

Türk hukukunda yer alan ve özel mülkiyete devletin müdahalesine izin veren bir başka düzenleme de Anayasa'nın "devletleştirme" işlemini düzenleyen 47. maddesidir. İlgilimadde uyarınca, kamusal nitelik taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kılması halinde devletleştirilebilir. Anayasa'da ayrıca devletleştirmenin gerçek karşılık üzerinden yapılacağı belirtilerek usul ve esasların kanun ile belirleneceği ifade edilmiştir.

Devletleştirmeye ilişkin Anayasa'nın 47. maddesine dayanılarak 20.11.1984 tarihinde 3082 sayılı Kamu Yararının Zorunlu Kıldığı Hallerde, Kamu Hizmeti Niteliği Taşıyan Özel Teşebbüslerin Devletleştirilebilmesi Usul ve Esasları Hakkında Kanun kabul edilmiş ve yasa01.12.1984 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Devletleştirme, işleme konu olacak özel teşebbüsün devletleştirilmesine ilişkin özel bir kanun çıkarılması sureti ile gerçekleştirilir. Bu kapsamda kamulaştırmadan farklı olarak devletleştirme bir idari işlem değil bir yasama işlemidir (Gözübüyük ve Tan, 2019: 962). Bu sebeple devletleştirme işlemine karşı idare mahkemesinde değil Anayasa Mahkemesinde kanun yoluna gidilecektir (Akyılmaz ve vd. 2019: 614 vd.).

Öte yandan, kamulaştırmanın konusu taşınmazlar iken devletleştirme işleminin konusu taşınmazlar değil kamu hizmeti niteliğini haiz özel teşebbüslerdir. Devletleştirme ancak, devletleştirilecek teşebbüsün gördüğü hizmet veya yaptığı üretiminin ülke genelince kamu ihtiyacını karşılaması, söz konusu bu hizmet veya üretimin, başka yollardan örneğin kontrol, rekabet, ikame yoluyla sağlanma olanağının var olmaması ve hizmet veya üretimin yavaşlaması veya durması halinde kamunun büyük ölçüde zarar göreceği olması halinde mümkündür (Azrak, 2011: 17). Bu kapsamda devletleştirmenin kamulaştırma ve istimvale kıyasla daha istisnai hallerde uygulanacağını söylemek mümkündür.

Devletleştirme, Türk hukuku bakımından kamulaştırmadan ayrı bir hukuki işlem olarak düzenlenmişse de aşağıda açıklandığı üzere yabancı yatırımlar bağlamında tüzel kişiliklerin devletleştirilmesi de yabancı yatırımın "kamulaştırılması" kavramı içerisinde ele alınmakta ve kamulaştırmaya ilişkin hususlar Türk hukukundaki devletleştirme kurumu için de uygulama alanı bulmaktadır.

2. YABANCI YATIRIMLAR BAĞLAMINDA KAMULAŞTIRMA

2.1. Kamulaştırmanın Tanımı ve Kapsamı

Kamulaştırma kavramı uluslararası yatırım hukukunda, yatırımcının yatırımları üzerindeki haklarına ev sahibi devlet tarafından, kamu gücü kullanılmak sureti ile el konulması ya da bu hak üzerinde değişiklikler yapılması olarak tanımlanabilmektedir (Nalçacıoğlu Erden, 2015: 11). Kamulaştırma kavramı uluslararası yatırım hukukunda; yatırımcının yatırımı üzerinde kamulaştırma, devletleştirme, istimval, kamulaştırmaz el atma veya diğer bir şekilde gerçekleşen her türlü müdahaleyi kapsar şekilde ele alınmaktadır (Nalçacıoğlu Erden, 2015: 10).

Yabancı yatırımlar bağlamında kamulaştırmanın tanımı yapılırken üzerinde durulması gereken en önemli hususlardan biri yatırım kavramıdır. Zira hem ikili yatırım anlaşmaları hem de 17 Aralık 1994 tarihli Enerji Şartı Anlaşması gibi çok taraflı anlaşmalarda kamulaştırmaya karşı korumanın konusu yatırım kavramıdır (Çalışkan, 2009; İzmirli, 2018: 89 vd.). 14 Ekim 1966 tarihli Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi Sözleşmesi'nin (ICSID Sözleşmesi) yetkiye ilişkin 25. maddesi de çözüm merkezinin yetkisinin yatırımdan doğan uyuşmazlıklarla sınırlı olduğunu düzenlemektedir. Öte yandan, ICSID Sözleşmesi'nde yatırım tanımı yapılmamakta, uluslararası yatırım anlaşmalarında yer alan tanımlar ise ya "yatırım" kavramını yeteri kadar ayırt edici bir biçimde ortaya koyamamakta ya da aslında yatırım kavramını tanımlamak yerine yalnızca yatırım olarak değerlendirilebilen unsurları sıralamaktadır (Demirkol, 2015: 41).

Uluslararası yatırım anlaşmalarında genellikle yatırım tanımının kapsamının olabildiğince geniş tutulmasına yönelik bir eğilim gözlenebilmektedir (İzmirli, 2018: 101). Gerek çok taraflı gerekse de iki taraflı yatırım anlaşmalarının büyük çoğunluğunda yatırım "her türlü varlık" olarak tanımlanmaktadır (Çalışkan, 2009: 88; İzmirli, 2018: 101.) Örneğin, Enerji Şartı Anlaşması kapsamında yatırım kavramı bir yatırımcının doğrudan veya dolaylı olarak sahip olduğu ya da kontrol ettiği varlıkların tamamı olarak tanımlanmıştır. Ayrıca taşınır ve taşınmaz her türlü mal, ipotek, haciz ve teminatlar gibi her türlü haklar, pay senetleri, tahviller veya diğer iştirak şekilleri, bonolar, para ve hizmetlerin ifası talepleri, fikri mülkiyet hakları, iratlar; ruhsat ve izinler de yatırım kapsamı içinde değerlendirilmiştir. 1 Mayıs

1994 tarihli ve 21921 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Sözleşme’de ise yatırım “*yatırımı kabul eden tarafın kanun ve diğer mevzuatı dahilinde yatırım olarak yapılan her çeşit mal varlığı*” olarak tanımlanmış ve hisse, alacak hakkı, hizmet ve yatırım anlaşmalarından doğan haklar, telif hakkı, patent, ticari marka, ticari ünvan, endüstriyel tasarım, ticari sırlar, “know-how”ve peştemaliye dahil olmak üzere söz konusu anlaşma kapsamında yatırım olarak değerlendirilebilecek çeşitli unsurlar sıralanmıştır. Benzer şekilde 20 Nisan 1989 tarihli ve 20145 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Türkiye Cumhuriyeti İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına Dair Antlaşma’da da yatırım “*bir Tarafın vatandaşları veya şirketlerince dolaylı veya dolaysız mâlik olunan veya kontrol edilen ve mal varlığı, özvarlık, borç, alacak ve hizmet ve yatırım sözleşmeleri dahil, diğer Tarafın ülkesindeki her türlü yatırım*” olarak tanımlanmış ve ardından Çin ile akdedilen ikili yatırım anlaşmasına benzer kapsamda yatırım örnekleri sıralanmıştır.

Hakem kararları ve doktrinde yer alan görüşler incelendiğinde, yatırım kavramını tanımlamak üzere farklı yaklaşımların benimsendiği görülebilmektedir. Yatırımın tanımlanmasında; yatırımın karakteristik özelliklerinin tanımlanması, yatırım tanımının devletin tahkime rıza gösterdiği araca göre belirlenmesi ve yatırımın kurucu unsurları dikkate alınarak bağımsız bir tanım yapılması olmak üzere üç ana yaklaşım esas alınmaktadır (Demirkol, 2015: 1 vd.). Bunlardan özellikle yatırımın kurucu unsurları dikkate alınarak bağımsız tanım yapılmasının bir alt başlığı olan Salinitesti, yatırım kavramının tanımlanmasına ilişkin olarak hakem kararlarında geniş bir uygulama alanı kazanmıştır (Demirkol, 2015: 46 vd.;Avşar, 2017: 112).

Salini testi ilk olarak kendisine adını veren ARB/00/4sayılı Salini et al v. Morocco ICSID hakem kararında, yabancı yatırımcının ülkedeki faaliyetlerinin yatırım olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin belirlenmesi amacıyla kullanılmıştır. Salini testi, yatırım kavramının kurucu unsurlarını belirleyerek yabancı yatırımcının ülkedeki faaliyetlerinin bu kurucu unsurları haiz olup olmadığını inceler. (Grabowski, 2014: 289) Bu kurucu unsurlar, kararın 52. paragrafında ifade edildiği üzere parasal veya varlıksal katkı, risk, süre ve ev sahibi devletin ekonomisine katkıdır. Diğer bir ifade ile, bir yatırımdan söz edebilmek için

söz konusu faaliyete para veya varlıkların tahsis edilmesi, söz konusu faaliyetin risk unsurunu taşıması, faaliyetin belirli bir sürenin üzerinde devam etmesi ve söz konusu faaliyetin ev sahibi ülkenin ekonomisine katkı sağlaması gerekmektedir. Sonraki tarihli diğer hakem kararları incelendiğinde, kimi kararlarda Salini testi ile belirlenen unsurların tamamının yatırımın tespitinde kullanıldığı, kimi kararlarda ise bu unsurlardan yalnızca bazılarının esas alındığına da bu unsurlara yenilerinin eklendiği görülmektedir. (Demirkol, 2015: 46 vd.). Örneğin ev sahibi ülke ekonomisine katkı sağlama, sonraki tarihli ARB/06/2sayılı Quiborax S.A. y Non-Metallic Minerals S.A. v Estado Plurinacional de Bolivia gibi kimi ICSID hakem kararlarında, ilgili faaliyetin yatırım olarak tanımlanması için taşınması zorunlu unsurlardan biri olarak kabul edilmemiştir.

Bu noktada değinilmesi gereken bir başka husus ise 22 Mayıs 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin sözleşmelerin yorumunu düzenleyen 31. maddesidir. Madde uyarınca *“bir antlaşma, hükümlerine antlaşmanın bütünü içinde ve konu ve amacının ışığında verilecek alelade manaya uygun şekilde iyi niyetle yorumlanır.”* Bu halde gerek ICSID Sözleşmesi gerekse de iki ve çok taraflı yatırım anlaşmalarında yer alan “yatırım” kavramının yorumlanmasında, kavramın *“alelade manasına”* başvurulabilir. Ekonomik anlamda yatırım, belirli varlıkların faaliyete tahsisi, belirli bir süre ve risk olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır (Demirkol, 2015: 49). Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin yoruma ilişkin kuraldikkate alındığında, yatırım kavramının tanımlanmasında bu unsurları içerecek şekilde bir yaklaşım benimsenmesi yerinde olacaktır. Şüphesiz bu yorumlamanın, madde metninde de ifade edildiği üzere antlaşmanın bütününe, konu ve amacına uygun olması gerekir.

Hakem kararları incelendiğinde, ticari itibar, pazar payı ve müşteri çevresi gibi değerler, yatırım bütünlüğünün içinde kabul edilmekle birlikte çoğunlukla tek başlarına kamulaştırmaya konu kabul edilememektedirler (UNCTAD, 2012: 19). Örneğin UNICITRAL kurallarına göre çözüme kavuşturulan Londra Uluslararası Tahkim Mahkemesi'nin 3 Şubat 2006 tarihli ve UN3481 numaralı EnCana v. Ecuador kararında hakem heyeti, ev sahibi devlet ile yatımcının tabi olduğu devlet arasındaki ikili yatırım anlaşmasındaki yatırım tanımı içerisinde “para talepleri ve iadeler” ifadelerine de yer verildiğinden, KDV iadelerinin kamulaştırma kapsamında değerlendirilebileceğine karar vermiştir. Öte yandan, 1994 tarihli

mülga Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (NAFTA) 11.bölümü uyarınca UNICITRAL tahkim kurallarına göre çözüme kavuşturulan 3 Ağustos 2005 tarihli Methanex v. USA kararında hakem heyeti, ticari itibar ve pazar payının bir teşebbüsün değerleri arasında kabul edilebileceği, bu kapsamda tazminata konu olabileceklerini, ancak tek başlarına kamulaştırmaya konu olmayacaklarına karar vermiştir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında, uluslararası yatırım hukukunda kamulaştırmanın konusunun, taşınmaz mallar ve özel teşebbüsler ile sınırlandırılmadığı, kamulaştırmaya karşı korumanın kapsamına yatırım kavramı içerisinde değerlendirilebilecek her türlü malvarlığı değeriningirdiğini söylemek mümkündür.

2.2. Kamulaştırmanın Hukuka Uygunluk Şartları

2.2.1. Kamu Yararı Şartı

Kamulaştırmanın hukuka uygun olarak kabul edilebilmesi için gerekli şartların başında, kamulaştırmanın kamu yararı amacı gözetilerek yapılması gelmektedir (Şen, 2016: 116). Kamulaştırmanın yalnızca kamu yararının gerektirmesi halinde hukuka uygun sayılacağına ilişkin hükümler pek çok ikili yatırım anlaşmasında kendine yer bulmaktadır. Örneğin Türkiye'nin taraf olduğu Almanya ile 20 Haziran 1962 tarihinde, Amerika Birleşik Devletleri ile 3 Aralık 1985 tarihinde, Çin Halk Cumhuriyeti ile 13 Kasım 1990 tarihinde, Birleşik Krallık ile 15 Mart 1991 tarihinde, İspanya ile 15 Şubat 1995 tarihinde, İtalya ile 22 Mart 1995 tarihinde, İran ile 21 Aralık 1996 tarihinde, Rusya ile 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan ikili yatırım anlaşmaları da dahil olmak üzere pek çok ikili yatırım anlaşmasında, kamu yararının kamulaştırma için zorunlu bir unsur olarak düzenlendiği görülmektedir. Benzer şekilde Enerji Şartı Anlaşması'nın 13. maddesinde de kamulaştırmanın hukuka uygunluğu için kamu yararının varlığı aranmaktadır.

Bununla birlikte kamu yararı, ikili yatırım anlaşmalarının yaygınlaşmasından önce de uluslararası hukuktaki genel örf ve adetler uyarınca, kamulaştırmanın hukuka uygunluğu için gerekli bir şart olarak ileri sürülmekteydi (Isakoff, 2013: 191; Rafat, 1966: 375 vd.). Nitekim, konuya ilişkin olarak, 18 Ekim 1907 tarihli Pasifik Uluslararası Anlaşmazlıkların Çözümü Sözleşmesi'ne dayanılarak 13 Ekim

1922 tarihinde Norveç ve Amerika Birleşik Devletleri arasında görülen Norveçli gemi sahiplerine ilişkin ad hoc hakem kararında da hakem heyeti, Amerika Birleşik Devletleri tarafından gerçekleştirilen kamulaştırma işleminin meşru kabul edilebilmesi için, işlemin kamu yararına dayanmasıgerekliliğine vurgu yapmıştır. Heyet, yaptığı inceleme sonucunda davaya konu Ekim 1917 tarihli kamulaştırma işleminin kamu yararına dayanmak sureti ile, iyi niyetle ve herhangi bir ayrımcılık uygulanmaksızın gerçekleştirildiğini belirlemiştir. Bunun sonucu olarak, ev sahibi ülke ile yatırımcının tabiiyetinde bulunduğu ülke arasında bir ikili veya çok taraflı yatırım anlaşması olmasa dahi, uluslararası örf ve adet hukuku gereği kamu yararı olmaksızın ve eşit muamele ilkesine aykırı olarak gerçekleştirilen kamulaştırmalar hukuka aykırı olarak kabul edilmektedir (Ataman Figanmeşe, 2012: 125). .

Her ne kadar ikili yatırım anlaşmalarında kamu yararına atf yapılmış olsa da kamu yararı kavramından ne anlaşılması gerektiği tanımlanmış değildir. Öte yandan hakem kararları ile, kamu yararına ilişkin belirli bazı ilkelerin ortaya konduğu görülebilmektedir. .ARB/03/16sayılıADC v. Macaristan ICSID hakem kararının432. paragrafında, kamu yararından söz edebilmek için somut bir kamu yararının mevcut bulunması gerektiği, kamu yararı somut bir biçimde ortaya konmaksızın,yalnızca kamu yararının varlığı ileri sürülmek sureti ile gerçekleştirilen işlemin hukuka aykırı olacağı vurgulanmıştır. Bu sebeple, ev sahibi devlet tarafından kamulaştırma ile gerçekleştirilmesi amaçlanan kamu yararının somut olarak ortaya konulabilmesi gerekmektedir.ARB/05/15sayılıSiag ve Vecchi v. Mısır ICSID hakem kararının 432 numaralı paragrafındaishakem heyeti, kamulaştırma ile ulaşılmaya çalışılan kamu yararının kamulaştırma anında mevcut olması gerektiğini vurgulamıştır. Kararda, kamulaştırma anında kamu yararı bulunmamasına karşın kamulaştırılan malvarlığının işlemde sonra kamu kullanımına açılması, hakem heyetince “kamulaştırmanın kamu yararı için yapılması” şartını karşılar nitelikte kabul edilmemiştir. Somut kamu yararının, kamulaştırma anında mevcut olması ve ev sahibi devletçe bu somut kamu yararının ortaya konabilmesi gerekmektedir.

10 Ekim 1973 tarihli BP v Libya ad hoc hakem kararında kamulaştırmanın hukuka uygunluğu açısından kamu yararı unsuruele alınmıştır. BP, Libya ile aralarındaki sözleşme uyarınca Libya topraklarında petrol çıkarma, işleme ve ihraç etmekonusunda yetkilendirilmiştir. Libya tarafından 7 Aralık 1971’de BP’ye ait

petrol çıkarma ruhsatlarından birinin millileştirilmesine karar verilerek söz konusu ruhsat ArabianGulf Exploration Company isimli şirkete devredilmiştir. Hakem heyeti, söz konusu millileştirme işleminin münhasıran politik sebeplere dayandığını tespit ederek işlemde herhangi bir kamu yararı bulunmadığına hükmetmiştir. Heyete göre, millileştirmenin üzerinden 2 yıl geçmiş olmasına rağmen BP'ye herhangi bir bedel ödenmemesi de millileştirmenin kamulaştırmadan ziyade kötü niyetli bir “el koyma” niteliğinde olduğunu göstermektedir.

ARB/96/1 numaralı *Compania del Desarrollo de Santa Elena v. Costa Rica* ICSID hakem kararında ise hakem heyeti, çevrenin korunması amaçlanarak gerçekleştirilen kamulaştırma işleminde kamu yararının bulunduğuna hükmetmiştir. Karara konu olayda, *Compania del Desarrollo* 30 kilometrelik bir araziye turistik işletme kurma amacıyla satın almış, 1978 yılında Costa Rica, söz konusu arazide doğanın korunması amacı ile kamulaştırma gerçekleştirmiştir. Hakem heyetine göre doğanın korunması amacıyla yapılan bir kamulaştırmada kamu yararının bulunduğu kabulü gerekmektedir.

2.2.2. Yatırımcının Tazmin Edilmesi

Kamulaştırmanın hukuka uygun olarak kabul edilebilmesi için zorunlu unsurlardan biri de kamulaştırma karşılığında yatırımcının tazmin edilmesidir. (Akıncı 2019: 2173 vd.) Yatırımcıya ödenmesi gereken tazminatın unsurları uluslararası hukukta ilk olarak 20. yüzyılın ilk yarısında Hull tarafından önerilen çözüm mekanizması ile belirlenmiş ve kamulaştırma karşılığında “hızlı, yeterli ve etkin” bir tazminat ödenmesi gerekliliği kabul edilmiştir (Norton, 1991: 475-476). Bazı yazarlar, kamulaştırma karşılığında yatırımcının tazmini gerekliliğini *minimum standard* prensibine dayandırmaktadır (Francioni, 1975: 263). Buna göre ev sahibi devlet ile yatırımcının devleti arasında ikili veya çok taraflı bir yatırım anlaşması bulunmasa dahi, uygun tazminatın ödenmesinin uluslararası hukuk bakımından bir gereklilik olduğu savunulabilecektir.

Doktrinde ödenecek bedelin niteliğine ilişkin olarak, kamulaştırmanın hukuka uygun olduğu hallerde tazminata, kamulaştırmanın hukuka aykırı olması halinde ise zarara karşılık geldiği savunulmaktadır (Şen, 2016: 117). Buna bağlı olarak ev sahibi devlet ile yatırımcının devleti arasında ikili yatırım anlaşmasının mevcudiyetinde ve kamulaştırmanın hukuka uygun olduğu hallerde ikili yatırım

anlaşmasına göre tazminat, hukuka aykırı olduğu hallerde ise uluslararası hukuk kurallarına göre zarar belirlenecektir. (Şen, 2016: 117)

Kamulaştırma sonucunda yatırımcıya tazminat ödenmesi genel olarak kabul görmekle beraber tazminat miktarının hesaplanmasına yönelik olarak farklı yaklaşımlar kabul edilmektedir.

Türk hukuku bakımından, kamulaştırma karşılığında ödenmesi gereken gerçek karşılığın belirlenmesinde Kamulaştırma Kanunu'nun 22. maddesi uyarınca arazilerde net gelir, arsa ve binalarda rayiç bedel, irtifak hakkı tesis edilmesi durumunda ise taşınmazın değerindeki düşüş esas alınmaktadır. (Akıncı 2019:2174) Uluslararası yatırım hukuku bakımından ise günümüzde tüm çevrelerce kabul edilen ortak bir görüş bulunmamakla birlikte gerek uluslararası örf adet hukuku bakımından kabul edilen gerekse de ikili yatırım anlaşmalarının çoğunlukla esas aldığı yaklaşım, Hull tarafından ortaya konan hızlı, yeterli ve etkin tazminat yaklaşımıdır(Baklacı, 2008: 5; UNCTAD, 2021:40; İste, 2013: 41 vd.;Dawson ve Weston, 1961; Marlles, 2007: 306 vd.; Francioni, 1975: 263 vd.)

Tazminatın ödenme zamanına ilişkin olarak da doktrinde bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bir görüşe göre tazminatın hızlı olması, derhal ödeme olarak anlaşılmalıdır (İste, 2013: 38). Nitekim,yukarıda atf yapılan 13 Ekim 1922 tarihli Norveç v Birleşik Devletler davasında da hakem heyeti ödemenin kamulaştırma tarihinde yapılması gerektiğine hükmetmiştir. Ancak sonraki tarihli hakem kararları incelendiğinde “derhal” yerine “en kısa sürede” anlayışının benimsendiği görülmektedir. Bununla birlikte, somut olaya göre ödemenin mümkün olduğu “en kısa süre” de değişebileceğinden bu hususa ilişkin kesin bir ölçüt getirme olanağı bulunmamaktadır.

Son olarak tazminatın hesaplama yöntemine ilişkin olarak da farklı görüşler bulunmaktadır. Hull Çözümü'ne göre, tazminat “tam tazmin” ilkesine göre, zararın gerçek değerini karşılayacak şekilde hesaplanması gerekmektedir (Norton, 1991: 476). Diğer taraftan özellikle yetmişli yıllarda, gelişmekte olan ülkeler tarafından tam tazmin ilkesi reddedilmiş ve “uygun tazminat” bedelinin ev sahibi devlet hukukuna göre belirlenmesi gerekliliği ileri sürmüştür (Norton, 1991: 474; Bozkurt ve Dost, 2005: 7). Bugünkü uygulamada, tazminatın belirlenmesi hususunda Hull Çözümü'nün kabul edildiği, uygun tazminat ilkesine göre verilen karaların oldukça

azınlıkta olduğu anlaşılmaktadır (Norton, 1991: 484). Öte yandan tam tazmin ilkesine göre tazminatın nasıl hesaplanacağı hususu da netlik taşımamaktadır. Bu hususta hakem kararlarının çoğunlukla malın piyasa fiyatı üzerinden bir hesaplama yoluna gittiği görülebilmektedir (Marlles, 2007: 312).

Yukarıda atf yapılan ARB/96/1 numaralı Compania del Desarrollo de Santa Elena v. Costa Rica ICSID hakem kararında hakem heyeti, işlemin kamu yararına dayanmasının, yatırımcıya karşılık ödenmesi zorunluluğunu ortadan kaldırmayacağına vurgu yapmış veyatırımcının tazminine karar vermiştir. Taraflar arasında, kamulaştırma karşılığı yatırımcının tazminine ilişkin olarak “*malın adil pazar değeri üzerinden tam tazmin*” ilkesinin uygulanması hususunda herhangi bir uyumsuzluk bulunmamakla birlikte uyumsuzluk malın hangi tarihteki bedelinin esas alınacağı noktasında toplanmıştır. Davacı, söz konusu taşınmazın karar tarihindeki, kamulaştırma işlemlerinin etkilerinden ari kullanılma bedelinin esas alınması gerektiğini savunurken davalıya göre kamulaştırma işleminin gerçekleştiği tarihteki bedel esas alınmalıdır. Hakem heyeti, kamulaştırma karşılığında ödenecek bedelin, kamulaştırma işleminin gerçekleştirildiği tarih esas alınarak hesaplanması gerektiğine hükmetmiştir. Kararda dikkat çeken bir husus, taşınmazın değerinin turizm amaçlı kullanıma göre hesaplanmış olmasıdır. Kamulaştırma sonucunda söz konusu taşınmazın arazi amaçlı kullanımı söz konusu olmayacağından malın değerinin düşmesi beklenebilecektir. Kararda, bizce de isabetli bir şekilde, malvarlığı değerinin kamulaştırma anındaki mevcut değeri esas alınmıştır.

ARB/84/3 numaralı Southern Pacific Properties (Middle East) Limited v. ArabRepublic of Egypt ICSID hakem heyeti kararında,davacı Southern Pacific Properties (Middle East) Limited (SPP)ile Mısır hükümeti arasında akdedilen turizm yatırıma ilişkin anlaşmanın Mısır devleti tarafından iptal edilmesini kamulaştırma olarak değerlendirilmiş ve kamulaştırma karşılığında yatırımcının tazminine karar verilmiştir. SPP, yatırımdan mahrum kalması dolayısıyla; yatırımın değeri, yatırım için kullandığı kredi, iptal sonrası masraflar, iptal sebebi ile oluşan ve tahkim dahil yasal yollara başvurulmasından kaynaklanan masraflar ve faizin ödenmesini; bunun kabul edilmemesi durumunda alternatif olarak, yatırım için kullanılan kredi, konulan sermaye, iptal sonrası masraflar, iptal sebebi ile oluşan ve tahkim dahil yasal yollara başvurulmasından kaynaklanan masraflar

ve faiz ile birlikte projenin başarılı olması durumunda elde edecek olduğu fırsat kaybını talep etmiştir. Hakem heyeti, taraflar arasındaki anlaşma uyarınca Mısır hükümetinin projeyi iptal yetkisi bulunduğu, bu kapsamda davacının isteminin niteliğinin sözleşmenin ihlali sebebiyle maruz kalınan zararın tazmini değil, kamulaştırma sebebiyle ödenmesi gereken tazminat olduğunu dikkate alarak SPP'nin alternatif istemini değerlendirmiştir. Heyet, SPP'nin belgelenebilen sermaye ödemeleri ve proje geliştirme/inşaat masrafları ile (ilgili tahkim ile sınırlı olarak) yasal yollara başvurulması sebebi ile oluşan masraflar ve Mısır kanunlarına göre belirlenecek faizin SPP'ye ödenmesi gerektiğine karar vermiştir. Bunun yanında, heyet, projenin halihazırda satılmış olan kısımlarının, SPP'nin projedeki payı olan %60'ına isabet eden kısmını dikkate alarak hesapladığı fırsat kaybının da SPP'ye ödenmesine karar vermiştir. Heyete göre, her ne kadar fırsat kaybı sübjektif bir değerlendirmeye dayansa ve bu bakımdan belirsizlik taşısa da bu husus uğranılan zararın tazmin edilmemesi sonucunu doğurmamalıdır.

2.2.3. İç Hukukta Düzenlenen Usule Uyulması ve Eşit Muamele

Kamulaştırmanın hukuka uygun olarak kabul edilmesi için bir başka kural da kamulaştırmanın iç hukuk ile kabul edilen usule uygun olarak yapılmış olması ve ayrımcılık ilkesine aykırı bir işlem gerçekleştirilmemiş olunmasıdır. Kamulaştırmanın iç hukuktaki düzene uygun olarak yapılmaması, aynı zamanda uluslararası hukuk alanında da söz konusu işlemi hukuka aykırı hale getirmektedir (Şen, 2016: 117). Öyle ki, usulüne uyun bir tebligat yapılmaması, yargılamanın iç hukuk kurallarınca adil olarak yürütülmemesi, kamulaştırma işlemlerinde iç hukukun öngördüğü idari sürecin dışına çıkılması gibi hususlar, kamulaştırma işlemi hukuka aykırı hale getirebilmektedir (Giray, 2013: 96; Kayıhan ve Kara, 2017: 141)

ARB/99/6 sayılı Middle East Cement Shipping and Handling Co. S.A. v. Arab Republic of Egypt ICSID hakem heyeti kararında heyet, davacının Mısır tebligat kanuna göre bilgilendirilmesi gerekirken bu usule uyulmamasını hukuka aykırı olarak kabul etmiştir. Benzer şekilde ARB/05/15 sayılı Waguih Elie George Siag and Clorinda Vecchi v. The Arab Republic of Egypt ICSID hakem kararında da heyet, da önceden kararın tebliğ edilmemesi veya herhangi bir bilgilendirilme yapılmamasını ihlal olarak nitelendirilmiştir. UNCT/18/5 sayılı PACCv. Mexico ICSID kararında ise hakem heyeti, mahkumiyet ile sonuçlanmayan ceza soruşturmasının

ve devlet tarafından yürütülen iflas süreçlerinin iç hukuk kurallarına uygun olmaması sebebi ile hukuka aykırı olduğuna hükmetmiştir.

Eşit muamele, hukukun en temel kaidelerinden biri olup uluslararası yatırım hukuku bakımından yatırımcının ve yatırımın milliyeti sebebiyle farklı muameleye tabi tutulmaması gerekliliği olarak ifade edilebilir (Bozkurt ve Dost, 2005: 7) Bu kapsamda, yatırımcıya farklı davranılması ayrımcılığın kabulü için tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda farklılığın yatırımcının milliyeti sebebi ile ve buna dayanılarak yapılmış olması gerekmektedir (UNCTAD, 2012: 39). ARB/05/22 sayılı Gauff (Tanzania) Ltd. v. Tanzania ICSID hakem kararında da hakem heyeti, yerel yatırımları yabancı yatırımlar karşısında daha avantajlı hale getiren önlemlerin ayrımcı olacağını belirtmiştir.

Konuya ilişkin olarak Hollanda ve Polonya arasındaki 7 Eylül 1992 tarihli iki yatırım anlaşması kapsamında ad hoc hakem heyeti önünde görülen Eureko B.V. v. Republic of Poland kararında hakem heyeti, Polonya'nın Eureko'ya karşı açıkça ayrımcı davrandığına hükmetmiştir. Heyete göre, kamulaştırma işleminin, siyasi ve milliyetçi saikle, Eureko'nun yabancı olması sebebiyle yapılması, açıkça ayrımcılığı göstermektedir. Bu sebeple, işlem hukuka aykırıdır.

Yukarıda atıf yapılan PACC v. Mexico kararında da hakem heyeti, hükümet tarafından muhalefet tarafından desteklendiğini düşündüğü PACC'a karşı yapılan kamulaştırma işlemlerinin ayrımcı ve dolayısıyla hukuka aykırı olduğuna hükmetmiştir.

3. DEVLETİN DÜZENLEME YETKİSİ VE DOLAYLI KAMULAŞTIRMA

3.1. Dolaylı Kamulaştırma Kavramı

Yukarıda da ifade edildiği üzere, doğrudan kamulaştırma günümüzde oldukça istisnai olarak görülmekte ve kamulaştırmaya ilişkin uyumsuzluklar çoğunlukla devletin dolaylı kamulaştırma teşkil edebilecek işlemlerinden kaynaklanmaktadır.

Şüphesiz, devletin kendi toprakları üzerinde egemenlik gücünden kaynaklanan düzenleyici yetkilerini (policepower) inkar etme olanağı bulunmamaktadır. Bu yetkilerin kullanılması; yatırımcının yatırımını devlete bırakması veya düşük fiyattan satmak zorunda bırakılması amacını taşımadığı ve

yatırımcıya karşı ayrımcı bir tutum sergilenmediği müddetçe, dolaylı kamulaştırma olarak değerlendirilmemektedir (Isakoff, 2013: 192; Çal, 2008: 176). Bu durum, dolaylı kamulaştırmanın doğru olarak tanımlanmasını ve hangi durumlarda devletin tasarruflarının dolaylı kamulaştırma olarak değerlendirilebileceği hususunu oldukça önemli hale getirmektedir. Zira dolaylı kamulaştırmadan söz edilmesi halinde tazminat yükümlülüğü doğacakken, bu tasarrufun kamulaştırma olarak değerlendirilmemesi halinde devletin tazminat yükümlülüğü ortaya çıkmayacaktır (Schreuer, 2005: 3).

Dolaylı kamulaştırmanın tanımlanması hususunda geçmiş tarihli hakem kararlarında farklı yaklaşımların benimsendiği gözlenmektedir (Nalçacıoğlu Erden, 2015: 50). 3 Eylül 2001 tarihli *Lauder v. The Czech Republic* UNICITRAL kararında dolaylı kamulaştırma, *“aleni bir alım içermeyen, ancak mülkün kullanımını önemli bir şekilde etkisiz hale getiren bir önlemler”* olarak tanımlanmaktadır. ARB (AF)/00/2 sayılı *TMT v. Mexico* ICSID kararında hakem heyeti, dolaylı kamulaştırmayı *“bir hak veya varlıktan mahrum bırakma amacını açıkça ifade etmemekle birlikte bu etkiye sahip eylem ve davranışlar”* olarak tanımlamıştır. Yukarıda atf yapılan *Middle East Cement v. Egypt* ICSID hakem kararında ise dolaylı kamulaştırma *“yatırımcıyı, yatırımın itibari mülkiyetini elinde bulundurmasına rağmen yatırımın kullanılmasından veya yatırımdan faydalanılmasından mahrum bırakan önlemler”* olarak ifade edilmiştir.

Söz konusu kararlar ışığında dolaylı kamulaştırmayı, doğrudan bir el atma olmaksızın yatırım üzerindeki haklardan yatırımcının mahrum bırakılması olarak tanımlamak mümkündür. Bununla birlikte bu tanım dahi, dolaylı kamulaştırmayı devletin tazminat gerektirmeyen düzenlemelerinden ayırmayı mümkün kılmak bakımından yeterli değildir. Bu sebeple hakem kararları ile, dolaylı kamulaştırmanın belirlenmesi amacıyla birtakım ölçütler kabul edilmiştir (Isakoff, 2013: 196-197).

Hakem kararları ile belirlenen bu ölçütleri genel hatları ile, devlet tasarrufunun yatırım ve yatırımcı üzerinde etkisi ile devlet tasarrufunun amacı ve niteliği olmak üzere iki kategoride incelemek mümkündür (Isakoff, 2013: 197).

Bu ölçütler aşağıda ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır. Ancak öncelikle devletin düzenleme yetkisinden bahsetmekte yarar vardır.

3.2. Devletin Düzenleme Yetkisi

Devletin düzenleme yetkisi doktrini, kamulaştırma olarak değerlendirilebilecek bazı iyi niyetli devlet tasarruflarını devletin düzenleme yetkisi çerçevesinde meşru saymakta ve bunlar bakımından devletin tazminat sorumluluğunun doğmayacağını kabul etmektedir (Mostafa, 2008: 272). Devletin düzenleme yetkisi kapsamındaki tasarrufları yabancı yatırımcı bakımından negatif etkiye sahip olabilmektedir. Devletin her bir tasarrufu için yabancıların tazmin edilmesi de pratikte devletin egemenliğini ciddi ölçüde daraltıcı etkiye sahip olacaktır. Öte yandan, devletin kamu yararını hedefleyen her türlü tasarrufunun otomatik olarak kamulaştırma kapsamı dışında kaldığını söyleme imkanı da bulunmamaktadır (Schreuer, 2005: 28). Zira yukarıda ifade edildiği üzere kamulaştırmanın hukuka uygun kabul edilebilmesi için kamu yararının bulunması zorunludur.

Doktrinde genel olarak, bir suçu cezalandırmak üzere verilen para cezası; vergilendirme yoluyla bir malvarlığı değerine el konması; çevre, sağlık, güvenlik gerekçeleri ile mülkiyet haklarını sınırlayan hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanması; dış tehditlere karşı savunma amacı doğrultusundaki tasarrufların devletin düzenleyici yetkisine dayandığı ve bu anlamda yatırımcıyı tazmin yükümlülüğü doğurmadığı kabul edilmektedir (Nalçacıoğlu Erden, 2015: 337). Daha genişletici bir görüş ise devletin toplum sağlığı, güvenlik ve hatta genel ahlaka ilişkin amaçlar doğrultusunda gerçekleştirdiği tasarrufları düzenleyici yetkiler içerisinde kabul etmektedir (Mostafa, 2008: 274).

Devletin düzenleyici yetkilerinin sınırlarının nasıl belirleneceğine yönelik olarak gerek yerli gerekse de yabancı kaynaklarda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bazı yazarlar bu hususun etki doktrini çerçevesinde çözümünü mümkün görmektedir (Mostafa, 2008: 279 vd.). Bununla birlikte aşağıda açıklanan yapılan 1976Saluka v. Czech Republic UNCITRAL ve yukarıda atf yapılan Methanex v. USA kararı gibi kararlar incelendiğinde hakem heyetlerinin daha adil bir çözüme ulaşmak amacıyla, kendilerini etki doktrini ile sınırlamadıkları görülebilmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise devletin meşru düzenleyici yetkilerini sınırlandıran üç durum bulunmaktadır. Bunlar yabancı yatırımı tamamen ortadan kaldıran işlemler, orantısız veya aşırı işlemler ile keyfi veya ayrımcı olarak uygulanan işlemlerdir (Nalçacıoğlu Erden, 2015: 338-340).

İlk sınırlandırmaya göre ev sahibi devletin egemenlik hakkından doğan düzenleyici tasarruflarının bir sonucu olarak mülkiyet veya işletme hakkı sahibi, mülkiyetine ya da yatırımına dair tüm haklarını kaybediyor ise, devletin tazmin yükümlülüğü doğmaktadır (Nalçacıoğlu Erden, 2015: 338-340). Ancak kanaatimizce bu sınırlandırma her zaman doğru kabul edilemeyecektir. Örneğin uyuşturucu kaçakçılığı, insan ticareti, terör, işkence gibi suçlarda suç konusu malın müsadere edilmesi veya hakkında güvenlik tedbiri uygulanması kapsamında yatırımlara el konulması halinde, ilgili işlemin hukuka uygun ve orantılı olması ile ayrımcılık yapılmamış olması şartı ile, yatırımın tamamı üzerinde malikin haklarını kaybetmesi doğrudan tazminata hak kazandırmamalıdır.

Diğer sınırlama ise devlet tasarrufunun orantılılığıdır. Gerçekten de devlet tasarrufu ve önlenmeye çalışılan zarar arasında bir bağlantı ve orantınlık olması gerekmektedir (Newcombe, 2007: 20). Yukarıda atf yapılan TMTv. Mexico kararında hakem heyeti, devlet tasarrufunun kamulaştırma teşkil edip etmediğinin belirlenmesi için devlet tasarrufu ile korunan kamu yararı ve yasalarla yatırımcıya tanınmış korumanın birbirine orantılı olup olmadığının incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Bu kapsamda son sınırlama ise devlet tasarrufunda keyfilik ve ayrımcılık unsurlarının bulunup bulunmadığıdır. Hakem heyetleri giderek artan şekilde eşitlik ve adaletli davranış ilkesinin dava edilebilirliğini tanıma yönünde kararlar vermektedir (Isakoff, 2013: 201). Bu kapsamda, bir tasarrufun tazminat gerektirmeyen, devletin düzenleyici yetkileri içerisine giren bir tasarruf sayılabilmesi için ayrımcı ve keyfi olmaması gerekmektedir.

3.3. Dolaylı Kamulaştırmanın Belirlenmesinde Devlet Tasarrufunun Yatırım ve Yatırımcı Üzerinde Etkisi

Dolaylı kamulaştırmaya ilişkin bir uyuşmazlık hakem heyetinin önüne gittiğinde, hakem heyeti tarafından dolaylı kamulaştırmanın var olup olmadığının belirlenebilmesi için, genellikle devlet tasarrufunun yatırım ve yatırımcı üzerindeki etkisi incelenmektedir (Baklacı, 2008: 14; Isakoff, 2013: 197; Nalçacıoğlu Erden, 2015: 275 vd.). Burada ifade etmek gerekir ki, devlet tasarrufu pozitif bir eylem olabileceği gibi, ihmal veya hareketsizlik olarak da zuhur edebilir. Etki doktrinine göre, yatırıma yapılan müdahalenin, yatırım üzerinde esaslı bir mahrumiyete

sebeup olup olmadığının tespiti gereklidir. Eğer ki söz konusu etki, doğrudan kamulaştırmanın etkisine eş sonuçlar doğuruyorsa, dolaylı kamulaştırma bağlamında yatırımcının uğradığı zarar tazmin edilmelidir (Nalçacıoğlu Erden, 2015: 261). Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü'ne göre de olaylı kamulaştırmadan söz edilebilmesi için, devlet tasarrufunun yatırımın ekonomik değeri üzerinde tahrip edici ve uzun süreli etkisi olması, nihayetinde etkisinin kamulaştırmaya denk olması gerekmektedir (UNCTAD, 2012: 63).

Etki prensibini, dolaylı kamulaştırmanın belirlenmesinde münhasır unsur olarak (sole effect) ele alan görüşe göre, tasarruf sahibi devletin amacının ne olduğu önem taşımamaktadır. Öyle ki, ilgili işlemin etki bakımından kamulaştırmaya denk bir sonuç doğurması durumunda, tasarruf sahibi devletin “iyi niyetli” olup olmadığına artık bakılmayacaktır (Nalçacıoğlu Erden, 2015: 262). Öte yandan bazı yazarlara göre etki prensibinin tek başına belirleyici bir unsur olarak ele alınması, dolaylı kamulaştırmayı devletin düzenleme yetkisinden ayırma noktasında yetersiz kalmaktadır. Kamulaştırmanın devletin düzenleme yetkisinden ayırt edilebilmesi için bunun dışında diğer bazı ölçütlere de yer verilmesi gerekmektedir (Isakoff, 2013: 199).

Konuya ilişkin olarak, yukarıda atf yapılan TMT v. Mexico kararında hakem heyeti; yatırımcının, yatırımın ekonomik kullanımından ve semerelerinden adeta yatırıma ilişkin hakları ortadan kalkmış gibi tamamen mahrum kalması halinde dolaylı kamulaştırmanın söz konusu olacağını belirtmiştir. Iran-US Claims Tribunal önünde görülen 19 Aralık 1983 tarihli ve ITL 32-24-1 sayılı StarrettHousing v. Iran kararında hakem heyeti, her ne kadar bir doğrudan kamulaştırma usulü yürütülmemiş olsa da devlet tasarrufunun mülkiyet hakkına, mülkiyeti tamamen işe yaramaz kılacak derecede müdahale etmesi halinde dolaylı kamulaştırmanın var olacağına hükmetmiştir. 1976 tarihli CME v. Czech Republic UNICITRAL kararında ise hakem heyeti, devletin yabancı malikin malvarlığından elde edeceği yararları etkin biçimde ortadan kaldıran tasarruflarının dolaylı kamulaştırma olarak değerlendirileceğini belirtmiştir.

Diğer taraftan, bir hükümet tasarrufunun dolaylı kamulaştırma olarak addedilebilmesi için, malın ekonomik değerinde meydana gelen kaybın tam veya tama yakın olması gerektiği ileri sürülmektedir (UNCTAD, 2012: 65). Bu husus bazı hakem kararlarında doğrulanmaktadır. Öyle ki, NAFTA uyarınca görülen

1976 tarihli Pope&Talbot v. Canada UNICITRAL davasında hakem heyeti, dolaylı kamulaştırmanın tespiti için müdahalenin, malvarlığı değeri adeta malikin elinden alınmışçasına sınırlayıcı olup olmadığının incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Olayda, Kanada hükümeti tarafından yurtdışına ağaç işlerinin satımında ek vergi, izin ve paylaşırma prosedürleri getirilmiş ve bunun üzerine Pope&Talbot şirketi, söz konusu kısıtlamaların dolaylı kamulaştırma teşkil ettiğini iddia etmiştir. Hakem heyeti ise, Pope&Talbot şirketinin yurtdışı satışının tamamen sınırlandırılmamış olması ve yatırımcının hala kar edebiliyor olması sebebi ile olayda dolaylı kamulaştırmadan söz edilemeyeceğine hükmedilmiştir. ARB/02/1 sayılı LG&E v. Argentina ICSIDhakem kararında ise hakem heyeti, pek çok tahkim kararında yatırımın ekonomik değerinin tamamen veya neredeyse tamamen ortadan kalmaması halinde tazminat taleplerinin reddedildiğine dikkat çekmektedir. Heyet, olayda her ne kadar Arjantin devletinin düzenlemeleri yatırımcı bakımından zarar yol açsa da yatırım üzerinde günlük kontrolün ve yatırımın semerelerinden faydalanma olanağının ortadan kalkmaması dolayısıyla dolaylı kamulaştırmadan söz edilemeyeceğine hükmetmiştir. Öte yandan yatırımcı tarafından yapılan yatırımın birden fazla unsurdan oluşması halinde, dolaylı kamulaştırmanın kabul edilmesi için yatırımın her bir unsurunun ekonomik değerinin tamamının ortadan kalmasının gerekli olup olmadığı uygulamada açıklık taşımamaktadır.

Dolaylı kamulaştırmadan söz edilebilmesi için ayrıca yatırımın ekonomik kaybının sürekli nitelikte olması gerekmektedir. NAFTA uyarınca görülen 1976 SD Myers v. Canada UNICITRAL davasında hakem heyeti, Kanada devleti tarafından SD Mayers mallarının yurtdışına satışının engellenmesini, söz konusu engellemenin yalnızca belirli bir süreye mahsus olması sebebi ile dolaylı kamulaştırma olarak değerlendirmemiştir.

Son olarak şunu da ifade etmek gerekir ki, yatırımcının yatırım anındaki makul beklentileri de, dolaylı kamulaştırmanın tespitinde rol oynayabilmektedir.

3.4. Dolaylı Yatırımların Belirlenmesinde Devlet Tasarrufunun Amacı ve Niteliği

Devlet tasarrufunun dolaylı kamulaştırma olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceğinin tespitinde dikkate alınacak bir başka husus da tasarrufun amacı ve niteliğidir. Yeni tarihli yatırım anlaşmalarında, ev sahibi

devletin yatırıma müdahale teşkil eden tasarruflarının amacı ve niteliğinin, dolaylı kamulaştırmanın tespitinde dikkate alınan bir unsur olarak düzenlendiği görülebilmektedir (Nalçacıoğlu Erden, 2015: 321).

Tasarrufun amacı ilkesini değerlendiren hakem heyeti kararları incelendiğinde; genel olarak devlet tasarrufu ile yatırımcının doğrudan doğruya hedef alınıp alınmadığı ve kamu yararı amacının mevcudiyeti kıstasları üzerinden hüküm verildiği anlaşılmaktadır (Nalçacıoğlu Erden, 2015: 321). Şunu da belirtmek gerekir ki, bir devlet tasarrufunun kamu yararı amacı taşıması onun dolaylı kamulaştırma sayılması için engel değildir (Schreurer, 2005: 28). Zira yukarıda da ifade edildiği üzere kamu yararı halihazırda kamulaştırmanın hukuka uygun kabul edilebilmesi için gerekli unsurlardan başlıcalarındandır.

Konuya ilişkin olarak çokça atfı yapılan kararlardan biri yukarıda atfı yapılan Methanex v. USA kararıdır. Olayda, benzin katkı maddesi olarak kullanılan MTBE maddesinin satışı ve kullanımı, kanserojen nitelikte olması sebebiyle California eyaleti tarafından yasaklanmıştır. Metanolün ana üreticilerinden biri olan Methanex, , devlet tasarrufunun amacının metanol pazarına hâkim yabancı üreticilere zarar vermek ve yerine yerel etanol üreticilerini öne geçirmek olduğu ve bu sebeple söz konusu düzenlemenin dolaylı kamulaştırma teşkil ettiği iddiası ile ABD hükümetine karşı hakem heyetine başvurmuştur. ABD hükümeti ise insan sağlığı açısından tehlikeli olabilecek MTBE maddesinin insan sağlığının ve çevrenin korunması amacıyla yasaklandığını, bu sebeple söz konusu düzenlemenin dolaylı kamulaştırma olarak değerlendirilemeyeceğini savunmaktadır. Hakem heyeti kararında, yabancı yatırımcıya karşı kasıtlı olarak yapılan ayrımcı muamelelerin, dolaylı kamulaştırmanın gerçekleşmesinde belirleyici olduğu ifade edilmiştir. Hakem heyeti, yasama sürecinin şeffaf, bilimsel veriler esas alınarak ve usulüne uygun bir şekilde yapıldığını ifade ederek; kamu yararını sağlama amacıyla, yatırımcı aleyhine bir ayırım yapılmaksızın ve usul kurallarına uygun olarak gerçekleştirilen yabancı yatırımcıyı veya yatırımı etkileyen ev sahibi devlete ait tasarrufların, ev sahibi devlet bu yönde taahhütte bulunmadığı sürece, dolaylı kamulaştırma olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir.

Konuya ilişkin bir başka önemli karar da yukarıda atfı yapılan Saluka v. Czech kararıdır. IPB Bankası'nın ekonomik sıkıntılar çekmesi sebebiyle satışa çıkan portföy yatırımlarının bir kısmı, önce Nomura unvanlı bir şirket tarafından satın

alınmış, ardından bu hisseler yabancı bir yatırımcı olan Saluka'ya devredilmiştir. Çekoslovakya'nın Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olmak üzere iki ayrı devlete bölünmesinden sonraki ekonomik konjonktürde, ekonomik problemleri çözümlenememiş ve Çek hükümeti tarafından bankanın yönetimine el konularak sonrasında banka bir başka özel teşebbüs finans grubuna satılmıştır. Saluka, hükümetin banka yönetimine el koymasının kamulaştırma teşkil ettiğini iddia etmektedir. Hakem heyeti, bankanın mali durumu ve bankacılık sektöründe oluşabilecek istikrarsızlığın ülke ekonomisi üzerindeki potansiyel etkisine vurgu yapılmış ve yatırıma yapılan müdahalelerin dolaylı kamulaştırma olarak değerlendirilemeyeceğine karar vermiştir. Kararda, devletin düzenleyici yetkisi kapsamında kamu yararı hedeflenerek gerçekleştirilen ayrımcı nitelikte olmayan iyi niyetli tasarrufların tazmin yükümlülüğü doğurmadığı ifade edilmektedir. Heyet, kamulaştırmanın belirlenmesinde işlemin yatırım üzerindeki etkisini değil, devletin o işlemi yaparken mevcut amacını esas almıştır. (Nalçacıoğlu Erden, 2015, 325). Öte yandan, ev sahibi devlet tarafından benzer durumda bulunan diğer bankalara mali yardımda bulunmasına karşın davacı yatırımcıya aynı yardımın yapılmaması, eşitlik ilkesine aykırı bulunmuştur. (Nalçacıoğlu Erden, 2015, 325).

SONUÇ

Kamulaştırma, uluslararası yatırım hukukunda yasak olarak kabul edilmemekte, bunun yanında kamulaştırma işleminin hukuka uygun kabul edilebilmesi için belirli şartları taşıması gerekmektedir. Bu şartlara uyulmadan yapılan bir kamulaştırma, hukuka aykırı bir kamulaştırma olacak bir taraftan devletin yatırımcıyı tazmin zorunluluğu ortaya çıkarken diğer taraftan yatırımcının tabiiyetinde bulunduğu devlet ile ev sahibi devlet arasındaki ikili veya çok taraflı yatırım anlaşmasının ihlali söz konusu olacaktır.

Doğrudan kamulaştırmanın hukuka uygunluğu, ev sahibi devletin kamulaştırma usulünün çoğunlukla iç hukukça belirlenmiş olması sebebi ile genellikle bir sorun teşkil etmemektedir. Öte yandan, doğrudan kamulaştırma günümüzde oldukça sınırlı bir uygulama alanı bulmakta ve kamulaştırma işlemleri günümüzde daha ziyade dolaylı kamulaştırma şeklinde gerçekleşmektedir. Dolaylı kamulaştırmanın tespiti ise doğrudan kamulaştırmaya göre zorluk taşımaktadır. Zira, devletlerin egemenlik hakları doğrultusunda egemen oldukları ülkede düzenleyici işlemlerde bulunma yetkileri bulunmaktadır. Söz konusu düzenleyici yetkilerin

hukuka uygun olarak kullanılması, devlete tazmin yükümlülüğü yüklememektedir. Bu sebeple bir devlet tasarrufunun hangi durumlarda kamulaştırma olarak hangi durumlarda ise devletin tazminat gerektirmeyen düzenleyici faaliyetlerinden biri olarak değerlendirileceği hususu önem taşımaktadır.

Dolaylı kamulaştırmanın tespiti için doktrinde ve hakem kararlarında çeşitli ölçütleri sürülmüştür. Bu kapsamda, dolaylı kamulaştırmanın belirlenmesinde devlet tasarrufunun yatırım ve yatırımcı üzerinde etkisi ile devlet tasarrufunun amacı ve niteliğinin dikkate alındığı hakem kararlarına rastlamak mümkün olsa da henüz tüm çevrelerce kabul görmüş ortak bir anlayıştan söz etme imkanı bulunmamaktadır. Bu sebeple ülkeler arasındaki ikili yatırım anlaşmalarında, yatırım kavramının ve bu yatırıma müdahalenin hangi durumlarda kamulaştırma teşkil edeceğinin belirlenmesi, yatırımcı bakımından hukuki risklerin azaltılması için yararlı olabilecektir.

KAYNAKÇA

Akıncı, m. (2019) *“Kamulaştırma-Kamulaştırmaz El Atma”* Gayrimenkul Davaları, (Ed.Havutçu-Akıncı-Dinç), Cilt:II, Ankara: Seçkin Yayınevi

Akyılmaz, B., Sezginer, M. ve Kaya, C. (2019). *Türk İdare Hukuku* (11.Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.

Albayrak, G. (2018). Uluslararası Yatırım Hukukuna Küresel Anayasacılık Yaklaşımı. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Ataman Figanmeşe, İ. (2012). *Milletlerarası Ticari Tahkim ile Yatırım Tahkimi Arasındaki Farklar*. Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 31(1), ss. 91-152.

Avşar, M. *ICSID Konvansiyonu'na Göre Yatırım Kavramı*, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 37(2), ss. 95-140.

Azrak, Ü. (2011). *Devletleştirme, Anayasa ve 3082 Sayılı Kanun*. İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, 4(1-3), ss. 11-19.

Baklacı, P. (2008). *Uluslararası Yatırımlarda “Dolaylı Kamulaştırma” Ve Düzenleyici Yetkiler*, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, cilt 28(1-2), ss. 1-26

Bozkurt, E. ve Dost, S. (2005). *Devletlerin Yabancı Yatırımcıların Mülkiyet Hakkına Müdahalesine İlişkin Olarak ICSID Tahkim Uygulamasında Ortaya Çıkan Genel Prensipler ve Sonuçları*. *Review of International Law and Politics*, 1(1-2), ss. 1-18.

Çal, S. (2008). *Uluslararası Yatırım Tahkimine Yönelik Kimi Eleştirilerin Değerlendirilmesi*. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57(4), ss. 135-190.

Çalışkan, Z. (2010). *Türkiye'nin Taraf Olduğu İkili ve Çok Taraflı Anlaşmalarda Yatırım Kavramı*. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 29(0), ss. 85-118.

Dawson, F. G. ve Weston, B. H. (1961). *Prompt, adequate and effective: universal standard of compensation*. *Fordham Law Review*, 30(4), ss. 727-758.

Demirkol, B. (2015). *The Notion of 'Investment' in International Investment Law*. *Turkish Commercial Law Review* 41, ss.41-50.

Dost, S. Adil ve Hakkaniyetli Davranış Yükümlülüğü Bağlamında PSEG/Konya İlgili Elektrik-Türkiye Tahkim Kararı (ICSID). *İstanbul Barosu Dergisi*, 81(3), ss.1071-1088.

Fortier, L.Y. ve Drymer, S.L. *Indirect Expropriation in the Law of International Investment: I Know It When I See It, or Caveat Investor*. *ICSID Review, Foreign Investment Law Journal*, 19, ss. 293, 325.

Francioni, F. (1975). *Compensation For Nationalisation Of Foreign Property: The Borderland Between Law And Equity*, *The International and Comparative Law Quarterly*, 24(2), ss. 255-283.

Giray, F.K. (2013). *Milletlerarası Yatırım Tahkiminde Kamulaştırmadan Doğan Tazminat ve Tazminatın Hesaplanmasında Kullanılan Yöntemler*. İstanbul: Beta Kitabevi.

Göğer, E. (1969). *Kamulaştırma ve Millileştirmenin Devletler Hususî Hukukuna Getirdikleri Sorunlar*. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26 (1), ss. 165-192.

Gözübüyük, Ş. ve Tan, T. (2019). *İdare Hukuku* (Cilt 1, 13. Bası). Ankara: Turhan Kitabevi.

Grabowski, A. (2014). *The Definition of Investment under the ICSID Convention: A Defense of Salini*. Chicago Journal of International Law, 15(1), ss.287-309.

Isakoff, P. (2013). *Defining The Scope Of Indirect Expropriation For International Investments*. Global Business Law Review, cilt 3(2), ss. 189-210.

İste, C. (2013). *ICSID Tahkiminde Ev Sahibi Ülkenin Mevzuat Değişikliğinden Kaynaklanan Yatırım Uyuşmazlıkları*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

İzmirli, L. (2018). *Uluslararası Yatırım Hukukunda 'Yatırım' Kavramı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2018(2), ss. 89-131.

Kayihan, Ş. ve Kara, E. (2017). *Uluslararası Yatırım Hukuku (Doğrudan Yatırımlar)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Marlles, J.R. (2007). *Public Purpose, Private Losses: Regulatory Expropriation and Environmental Regulation In International Investment Law*. Journal Of Transnational Law & Policy, cilt 16(2), ss. 275-336.

Mostafa, B. (2008). *The Sole Effects Doctrine, Police Powers And Indirect Expropriation Under International Law*. Australian International Law Journal, cilt 15(1), ss. 267-296.

Nalçacıoğlu Erden, Z. (2015). *Milletlerarası Yatırım Hukukunda Dolaylı Kamulaştırma*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Newcombe, A. (2007). *The Boundaries of Regulatory Expropriation In International Law*. Transnational Dispute Management, 4(4) ss.1-50.

Norton, P. M. (1991). *A Law of the Future or a Law of the Past-Modern Tribunals and The International Law Of Expropriation*. American Journal Of International Law, cilt 85(3), ss. 474-505.

OECD. (2004). *"Indirect Expropriation" And The "Right To Regulate" in International Investment Law*, Paris: OECD Publishing.

Partalçı, R. (2016). *Yatırımların Karşılıklı Teşviki Ve Korunması Antlaşmalarında Düzenlenen "Adil Ve Eşit Davranma Yükümlülüğü"*. Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 36 (2), ss. 131-162

Rafat, A. (1966). *Applicability Of The Public-Purpose Principle To Cases Arising Under International Law From The Expropriation Of Alien Private Property*. University Of Detroit LawJournal, 43(3), ss. 375-403.

Schreuer, C.H. (2005). *The Concept Of Expropriation Under The ETC And Other Investment Protection Treaties*. Transnational Dispute Management, cilt 2(5), ss.2-39.

Şen, G. (2016). *Yabancı Yatırımların Kamulaştırılmasından Doğan Tazminat Uyuşmazlıklarının ICSID Tahkimi Yoluyla Çözümü*. Terazi Hukuk Dergisi, cilt 11(117), ss. 105-120.

Umzurike, U. (1970). *Nationalization Of Foreign-Owned Property And Economic Self-Determination*, East African Law Journal, cilt 6(2) ss. 79-99.

UNCTAD, (2012). *Expropriation, UNCTAD Series On Issues in International Investment Agreements II*. New York: United Nations Publications.

